

YENGEÇLİ KUYU: BİR YÖRÜĞÜN TOROS ANILARI

Crabbed Well: Taurus Memories of a Yörük

Erdi DEMİR*

Öz

Yörüklerin doğal yaşam alanları, yaşam tarzları, üretim ve tüketim alışkanlıklarını kendi penceresinden anlatan bir Yörük çocuğunun anı ve öykülerinden oluşan yapıt, Anadolu halk kültür dokusunun ayrılmaz bir parçası olan Yörüklerin yaşamını konu almıştır. 1980-1990 yılları arasında Manavgat, Seydişehir, Derebucak ve Akseki arasında perakende halde bulunan göçebe Yörüklerin normları, değerleri, sosyal alışkanlıklarını yansıtan yazar, belirli bir sosyal grubun yaşamları, davranış kalıplarına ilişkin öykülerini paylaşmıştır. Kadın veya erkek fark etmeksizin toplumsal bir imece ve yardımlaşma kültürünün egemen olduğu Yörük obalarında, göçebe asabiyetinin ve kolektif bir Yörük kimliğinin egemen olduğu anlaşılmaktadır. Toroslarda mevsimin özelliklerine göre, su kaynaklarının bulunduğu mekânlara göç ederek yaşayan Yörüklerin aile yaşamı, mutfak kültürü, spor hayatı, eğitim, boş zaman faaliyetlerini değerlendirme, iş bölümü, ekonomik yaşamları hakkında ayrıntılı bilgiler içeren yapıt, alan yazına toplumsal ve kültürel bağlamda zenginlik katmaktadır. Alan yazında Yörüklerin pastoral yaşamlarını konu alan basılı yayınların az olması, Yörük araştırmalarının makale formatları bağlamında inceleniyor olması yapıtı diğer çalışmalarından ayırmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yörükler, *Yengeçli Kuyu*, göçebelik, Toroslar, Yörük kültürü.

ABSTRACT

The work, which consists of the memories and stories of a Yörük boy, who tells the natural habitats, lifestyles, production and consumption habits of the Yörüks from his own perspective, is the subject of the life of the Yörüks, who are an inseparable part of the Anatolian folk culture texture. Reflecting the norms, values and social habits of the nomadic Yörüks between the years 1980-1990 in Manavgat, Seydişehir, Derebucak and Akseki, the author shared his stories about the lives and behavior patterns of a certain social group. Regardless of men or women, in the Yörük tribes, where a social cooperation and imece culture is dominant it is understood that the nomadic asabiyya and a collective nomadic identity dominate. The work, which

* Doktora Öğrencisi. Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Akdeniz Yeni ve Yakınçağ Araştırmaları Anabilim Dalı, Antalya/Türkiye. E-posta: edimir.akdeniz@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3227-5984.

contains detailed information about the family life, culinary culture, sports life, education, evaluation of leisure activities, division of labor, and economic life of the Yörüks, who live in the Taurus Mountains by migrating to the places where water sources are located, adds richness to the literature in social and cultural context. The fact that there are few printed publications on the pastoral lives of nomads in the field of field writing, and that Yörük research is examined in the context of article formats distinguishes the work from other studies.

Keywords: Yörüks, *Crabbed Well*, nomadism, Taurus, Yörük culture.

Uslu, Fatih (2010). *Yengeçli Kuyu: Bir Yörüğün Toros Anıları*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 111 sayfa.

Doç. Dr. Fatih Uslu, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Akdeniz Üniversitesi Yörük Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü idari görevini yürüten Uslu, Yörükler dünyası üzerine yapmış olduğu akademik ve bilimsel çalışmaları ile tanınmaktadır. Lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde tamamlayan Uslu, yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında tamamlarken, doktorasını Selçuk Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalında yapmıştır. Yörüklerin tarihsel ve kültürel yaşamlarıyla ilgili birçok çalıştay ve seminere katılan yazar, bu alanda çok sayıda makale kaleme almıştır. Yazarın bizzat kendisinin bir Bozahmetli Yörük'ü olarak Batı Toroslarda yaklaşık on iki sene boyunca kara çadırdaki göçebe bir yaşam sürmüş olması, bu çalışmanın etnografik boyutunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, yazarın bir Yörük topluluğuna ait bir birey olarak dünyaya geldiği zamandan 1990'lı yılların başına kadar göçebe bir şekilde kara çadır hayatını, Yazılı Yaylası, Küpeli Yaylası ile Toroslardaki anıları ve öykülerini konu almaktadır. Anne, baba ve beş kardeşiyle birlikte göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmeye karar veren ailenin endişe ve kaygıları ile başlayan öykü, göçebelikten yerleşik yaşama geçişle ayrı bir mecraya sürüklenmiştir. Şehre göç edecekleri için davar sürülerini satan ailenin her bir bireyi keklüklerini, sadık köpekleri Gosdak'ı, eşyalarını ve anılarını geride bırakarak bir bilinmeze doğru yola çıkmışlardır.

Yörüklerin gündelik yaşamlarına dair önemli ipuçları paylaşan yazar, henüz dokuz yaşındayken babasının Honamlı Yörüklerinden satın aldığı "Mor Erkeç" isimli büyük keçiyi ayıya kaptırmış ve bu olayın etkisinden bir süre kurtulamamıştır. Arkadaşı Mustafa ile akşam ocağı tutuşturmak için pınar kökü toplamaya giden babaannesini Hatice Ebe'nin gaz lambasını kıran küçük

çoban, akrep ve yılanın kavga ettiklerini, yılanın kuyruğunun gaz lambasına değerek lambayı kırdığı yalanını babaannesine yutturmaya çalışmıştır. Yörük obalarında kız çocuklarının da erkek çocuklarla birlikte davar ve oğlak güttüklerinden; süt sağdıklarından; ayağında yemenilerle birlikte körebe, kızgın taş, çelik çomak, mendil kapmaca, arakes, saklambaç, seksek ve çifttaş gibi oyunlar oynadıklarından bahseden yazar, Yörüklerde kız kaçıрма olayına da değinmiştir. Yörüklerin beslenme alışkanlıklarına dair et ve süt ürünlerinin yanında balık kültüründen de bahseden yazar, Naras Çayı'ndan büyük bir balık sepeti ile eve döndüklerine, akşam hava karardığı için ağabeyi ile birlikte babalarından dayak yediklerine dair anısını paylaşmıştır.

Bisikleti olmadığı için ladin ağacından kestiği dalı iki ayağının arasına koyarak bu dal parçasından bisiklet yapan yazar, kil toprağı ile kızılçam kabuğundan tabanca yapmak konusunda uzmanlaşmıştır. Babasının çocuklarını mutlu edebilmek için salı ve perşembe pazarı dönüşü çocuklarına bakkaldan aldığı Tempo ve Tipitip marka sakızlar o dönemin ünlü şeker ve sakızlarındandır. Köpekleri Gosdak ve Ak Horaz'dan bahseden yazar, obadaki diğer horozları mağlup eden "Ak Horaz" adını verdikleri beyaz yeveli horozun tilki tarafından kaçırıldığını duyunca tilkiye bir oyun oynamıştır. Henüz ilkökul üçüncü sınıfa giderken domuz tuzağı hazırlayabilen küçük avcı, lastik tellerinden yapılmış bir tuzak ile tilkinin gizlendiği küçük deliğin etrafını bu tellerle çevirmiş, tuzağa yakalanan tilki son anda canını zor kurtarmıştır.

Yörük çocuklarının yoksullukları ve giyim kültürünü yansıtan yazar, her daim ağabey veya ablalarının kazak, gömlek, ayakkabı ve çoraplarını giydiklerinden bahsetmiştir. Yamalı pantolon, yamalı yemeni giyen Yörük çocukları genellikle sınırlı imkânlarla, yoklukla büyümüş kimselerdir. Çobanlık yaparak obanın ya da ailenin ekonomisine katkı sağlayan küçük çocuklar, arta kalan zamanlarda okula gitmek, eşeğe binerek salı pazarında peynir satmak gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Çobanların ortaklaşa bir şekilde azıklarını paylaştıklarını aktaran yazar, azık olarak tahinli ekmeğe, köpüklü helva, soğan, peynir ve yufka ekmeğe yediklerini belirtmiştir. Doğal göçebe hayatın motiflerini dokuyan Yörükler, vaşak yavrusu, tavşan, domuz, tilki ve karatavuk gibi birçok hayvan türüne doğada rast gelmişlerdir. Yazar için sürülerinin ve çadırlarının güvenliğini sağlayan Gosdak isimli köpeğin yeri başkadır. Gosdak, obadaki tüm köpekleri ürküten, sürüyü kurttan koruyan, konuşmadan sahibine beden diliyle her şeyi anlatabilen bir insan dostudur. Bir çoban için köpeğinin iri yarı ve güçlü olması övünç kaynağı olduğu için Gosdak ile tüm aile övünmektedir. "Kostak kostak" yürüdüğü için ağabeyi Mustafa tarafından "Gosdak" ismi verilen bu insan dostu köpek, ailenin,

sürülerin adeta eli ve ayağı olmuştur. Uslu ailesi göçebelikten yerleşik yaşama geçeceği sırada eşya yüklü kamyonetin arkasından dahi koşmayan Gosdak, sahiplerinin kendisini terk ettiğini fark etmiş, günlerce hiçbir şey yemeden bulunduğu yeri terk etmemiştir. Daha sonradan Gosdak'ın açlıktan öldüğü haberi alınmıştır.

Yörükler için hem bir gelenek hem de bir yaşam biçimi olan göçün Yörüklerin dünyasında; türkülerinde, atasözlerinde, fıkralarında önemli bir yeri vardır. Yaşlı ve çocukların binek sırtında ve Yörük ağasının öncülüğünde göçler yapılmıştır. Önceden belirlenmiş yol ve güzergâhlar, dinlenme alanları kullanılarak yapılan bu göçlerde, eşek, katır ve deve gibi hayvanlar önemli işleve sahip olmuştur. Ortalama üç yüz ile beş yüz arasında değişen sayıları ile koyun ve keçi sürüleri, çoban köpekleri eşliğinde hareket etmişlerdir. Türklerin tarih sahnesine çıktıklarından beri göçlerin var olduğunu aktaran yazar, göçün Yörükler için bir yaşam tarzı olduğunu, *Göç ve Türeyiş* gibi destanların göçlerle ilgisi olduğunu bildirmiştir. “Göç yolda düzülür”, “nerde hareket orda bereket” gibi sözlerle yansıtılan bu yaşam tarzı, Oğuz Türklerinin gelenek ve göreneklerini temsil etmesi açısından tarihi ve kültürel bir mirastır. Bu tarihsel mirasın içinde kara çadıra ayrı bir parantez açmak lazımdır. Yıkanmayan, is kokmayan keçi kılından yapılan bu çadırlar, Yörük obaları için bir yaşam alanını ifade etmektedir. İçinde yatağı, misafir ağırlandığı yeri, oturma bölümü ve mutfağı bulunan kara çadırların ortasında direk bulunmaktadır. Çelikten kapıları olmayan, doğrama pencereleri bulunmayan bu çadırlardaki eşyalar keçi kılı, keçiboynuzu, koyun postu ve yünlerinden elde edilmiştir. Elektrik kullanılmayan, “löküs” adı verilen gaz lambaları ile aydınlatılan bu çadırlar, kışın dağ silsilelerinin güney yamaçlarına, yazın ise kuzey yamaçlarına, su kaynaklarına yakın yerlere kurulmuşlardır.

Dönemin eğitim yaşamı hakkında bilgiler paylaşan yazar için okul hayatı günlük 26 kilometrelik bir mesafeden oluşan bir yolculuktur. Okul hayatını zorlu bir yolculukla sürdüren yazar, sabahın ilk saatlerinde annesinin hazırladığı beslenme çantası ile 13 km uzaklıktaki Tilkiler İlkokuluna yürümüştür. Okul arkadaşları Ayşe, Zeynep ve Kemal ile oyunlar oynayarak okulun yolunu tutan çocuklar, okula geç kaldıklarında veya yolda yağmurda ıslandıkları zaman öğretmenleri Mustafa Bey'den dayak yemişlerdir. Öğretmenlerinin ismi Mustafa, okul müdürünün ismi Mustafa, okul hademesinin adı Mustafa'dır. Çünkü okulda tek görevli vardır ve iki odadan oluşan tek bir sınıf bulunmaktadır. Ders müfredatları resim, beden eğitimi ve müzik derslerinden oluşan bu okulda fen bilimleri ve matematik gibi dersler nerdeyse hiç okutulmamıştır.

Yörük çocuklarının katıldıkları sosyal ve kültürel etkinlikler ördek, tavşan ve domuz avları, keklik avlama, mısır közleme, keçi otlatma ve Türklerin milli sporu olan güreştir. Kündeci F... olarak bilinen yazar, ata sporu olan güreşle ilgilenmiştir. Küpe Yaylası'nda Kel Aliço, Koca Yusuf, Kurtdereli Mehmet'in pehlivanlık hikâyelerinin anlatıldığı er meydanı, Türk milli örf ve adetlerinin temsil edildiği bir eğlence özelliğine sahip olmuştur. Hakemlerin göz kararına göre güreş sporu; minikler, yıldızlar, tozkoparan, orta, başaltı ve başpehlivanlık olmak üzere kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Davullu zurnalı ve cazgırlı eğlencelerle Türk milli kültürünün yeniden canlandırıldığı, üretildiği bu alanlar binlerce yıllık kültürel birikim ve zenginliğin yeniden gün yüzüne çıktığı mekânlardır.

Eserin isminde de anlaşılacağı üzere Yengeçli Kuyu'nun yazarın hayatında önemli bir yeri vardır. Manavgat'ın Sarılar Köyü kırsalında bulunan bu kuyu, aslında pastoralizmin, doğa sevgisi ve yaşama sevincinin sembolüdür. Oksijeni bol ve temiz suyu, etrafında açan çiçeklerin kokusu rüzgârlarla yayılan bu kuyu, balıkların, yengeçlerin yaşama alanıdır. Yörük kızlarının kovalarla su çektiği bu kuyu, nice türkülere ve şiirlere konu olmuştur. Aradan geçen 25 yıl sonra yapılan bir ziyarette kuyunun ve etrafındaki doğal güzelliklerin yok olduğu görülmüş, bu durum yazar için büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. O yeşil ve ağaçlarla çevrili alan yok olmuş, yaban otları etrafı kaplamış, balıklar ve yengeçler ortadan kaybolmuştur.

Sonuç olarak eser, Torosların yalçın eteklerinde, yaylalarda göçebe olarak yaşayan Yörüklerin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamlarını konu alması bakımından literatüre düşünsel ve kültürel olarak katkı sağlamaktadır. Yörüklerin yaşamlarını konu alan çalışmaların sayıca az olması, genellikle alan araştırması biçiminde yürütülen çalışmaların makale formatında yayımlanıyor olması, mevcut çalışmayı diğer akademik çalışmalardan ayırmaktadır. Bizzat yazarın kendisinin anılarını ve öykülerini konu edindiği eser, Yörüklerin beslenme alışkanlıkları, komşuluk ilişkileri, eğitim hayatları, boş zaman faaliyetleri, aile yaşamları, evlilik adetleri, kültürel yaşamları açısından detaylı bilgiler vermektedir.

Kaynakça

Uslu, Fatih (2010). *Yengeçli Kuyu: Bir Yörüğün Toros Anıları*. Konya: Nüve Kültür Merkezi.

“COPE-Dergi Editörleri İin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” ereve-sinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu alıřma iin etik kurul belgesi gerekmemektedir.

ıkar atışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir ıkar atışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*